

LES FONTS ARXIVÍSTIQUES I ELS ANTROPÒNIMS A PROPÒSIT DE LA INTERPRETACIÓ DEL REPERTORI TOPONÍMIC DE MONTCADA DE L'HORTA (PAÍS VALENCIÀ)

Antoni GARCIA i OSUNA

0. Hom ha convingut a ressaltar el paper fonamental de l'estudi de la documentació escrita a l'hora de realitzar una interpretació toponímica correcta. Aquest estudi arxivístic, quant més exhaustiu diacrònicament i crític siga, obviant les interferències “pseudosàvies” dels escrivans, vindrà a proporcionar-nos pistes més que fiables per tal d'establir per a cada lema toponímic la seua etimologia i, fins i tot, la seua motivació; a més de fixar el moment de la seua aparició; de poder resseguir la seua vida, detectar les alteracions formals i, finalment, denotar la seua pervivència o, per contra, la seua substitució per un altre topònim.¹

Per altra part, els repertoris antropònims fruit del buidat de documents antics com el *morabatí* de l'època medieval i moderna,² els *aveïnaments* del segle XVII i els censos contemporanis ens apropen als noms de pila, cognoms i, en menor mesura, als sobrenoms dels veïns del territori estudiat; encara més, documents com ara les *definicions de la séquia reial de Montcada*³ per als segles XVII i XVIII; i els *amillaramientos*⁴ del segle XIX i primera meitat del XX, ens apropen als noms del propietaris de la hisenda rural i, especialment, als dels grans propietaris que, en general, no solien residir habitualment en la població però donen origen al nom de nombrosos topònims especialment en comarques com l'Horta amb un predomini de la plana, sense accidents orogràfics significatius que motiven la creació de

¹ No és gens estrany trobar als estudis toponomàstics consideracions de caire metodològic entre les quals ocupa un lloc preeminent la documentació arxivística; entre molts altres, podem assenyalar pel seu caràcter marcadament didàctic i divulgatiu la *Introducció a l'onomàstica* (1994), un conjunt de quatre articles signats per Ramon Amigó, Dolores Roigé, Albert Turull i Xavier Terrado; d'aquest darrer investigador ressaltem la introducció metodològica del seu *Toponímia de Betesa* (1992); també mereixen consideració les actes del col·loqui *Toponímia: más allá de las fronteras lingüísticas* (1998).

Menció a part mereix l'obra de dos dels pilars dels estudis onomàstics en l'àmbit de la llengua catalana, els professors Joan Coromines i Enric Moreu-Rey; malgrat llurs diferències tots dos posen èmfasi en la necessitat primària de la documentació. Joan Coromines (1970, p. 39-42), en els tres darrers paràgrafs, i, especialment, el §31 de la *Toponímia d'Andorra* inclou unes consideracions metodològiques i enumera tres tipus de dades “que són d'importància vital”, el coneixement exhaustiu de la toponímia de l'àmbit pròxim per tal de poder fer els acaraments pertinents, l'enquesta oral i el coneixement de “les formes antigues dels noms de lloc, tal com surten en els documents de l'Edat Mitjana, o almenys en els censos i llistes tributàries de segles més acostats als nostres”.

Moreu-Rey (1982, p. 177-178), en canvi, desfà el pla d'igualtat en què resten situades les consideracions anteriors de Coromines i afirma amb una certa vehemència: “el punt de partida fonamental de tota investigació onomàstica ha de basar-se precisament en les formes escrites, i l'enquesta verbal només ha de servir de complement —valuós i necessari complement— a la primera”.

² L'anomenat *Dret del Morabatí* era el nom que rebé l'impost de monedatge creat pel rei En Jaume I; consistia en el pagament d' un *morabatí* (72 *reals* de València) cada setenni per cadascuna de les cases amb béns o hisenda superiors als quinze morabatins. Els comptes eren portats per les diferents batllies locals i eren retuts al batlle general que, finalment, els retia al *mestre racional*; a l'antic Regne de València el cobrament del morabatí s'inicià en 1267 i es percebé fins ben entrat el segle XVIII (*GERV*, VII, 218).

³ Les *definicions* són les actes ordinàries que contenen els acords presos per la junta de govern de la séquia reial de Montcada redactades pel síndic-notari; a més dels acords de govern contenen altres dades interessants, com ara els llistats de propietaris terratinents, els clams i denúncies amb expressió de malnoms i topònims.

⁴ Els *amillaramientos* o *Padrones de Riqueza* foren instituïts en 1845 i abracen fins a mitjan segle XX per mitjà de llurs *Apéndices*; contenen la relació dels diferents propietaris i de les característiques de la hisenda rústica: extensió de cada parcel·la, localització i llandes, tipus de conreu, líquid imposable; a més de les transaccions i els canvis de propietari.

topònims referencials; és ací on els topònims antroponímics són majoria tal com queda constatat al nostre treball.⁵

Aquests llistats de propietaris ens remetent a topònims actuals en els quals el pas del temps i els consegüents obscuriments ha provocat el naixement de noves formes, per efecte, entre d'altres, de l'associació etimològica. Aquest intent de remotivació, de més a més, ha provocat fenòmens com ara el canvi de gènere per acomodació al de l'apel·latiu (Riquer > la sèquia Riquera) i evolucions fonètiques sense cap mecanisme restrictiu.

Hem de ressaltar, de més a més, com el constant augment demogràfic sofert tot al llarg del segle xx i, especialment, entre els anys seixanta i setanta, a més del canvi dels conreus tradicionals d'horta i de les grans transformacions del secà, substituïts ambdós pels cítrics,⁶ han provocat la pràctica desaparició del sector primari; a més d'aquesta realitat, cal fer menció dels desgavells urbanístics a costa del sòl rural: Montcada es troba a tan sols set quilòmetres d'un macronucli, la ciutat de València. No som, doncs, els primers en assenyalat que les fonts arxivístiques, tot tenint en compte aquesta realitat, ens proporcionen més topònims que els informadors orals.

Les reflexions metodològiques, tant de Joan Coromines en *Toponímia d'Andorra*, com les d'Enric Moreu-Rey en *Els nostres noms de lloc*, que apareixen en els paràgrafs finals de llurs treballs no es deuen a cap casualitat; es tracta, doncs, de reflexions motivades com a conseqüència directa i immediata de l'estudi interpretatiu del corpus toponímic contingut en ambdues obres, i no solament en aquestes obres concretes sinó en tot llur treball intel·lectual.⁷

1. Aquesta aportació nostra queda il·lustrada amb l'estudi de quatre topònims emblemàtics del terme municipal de Montcada: Polsana, Aldinsa, Puntarró i Viñata —tal com es grafien en el mapa 1:25 000 del *Mapa Topogràfic Nacional*. En aquest estudi aplicarem els principis metodològics exposats més amunt. Dels quatre lemes, tan sols un d'ells, Aldinsa, ha estat tractat explícitament en l'*Onomasticon Cataloniae* (en avant *OCat*); a tal efecte, creiem, sense cap gènere de dubte, que aportem una interpretació diametralment oposada a la del Mestre fonamentant-nos, precisament, en una abundant documentació arxivística de la qual sembla mancar la redacció de la citada monografia.

⁵ De bell nou transcrivim les sàvies recomanacions del professor Moreu-Rey (1982, p. 178) en lamentar-se de la poca consideració, al seu parer, que s'ha tingut de l'estudi dels antropònims: "en els capítols que precedeixen, hem subratllat la constant interacció entre els noms de lloc i els noms de persona: llur estudi esdevé indissociable".

Més concretament, per al cas dels sobrenoms, el professor valencià Emili Casanova (1997, p. 255) crida l'atenció sobre el valor científic de llur estudi en un plànol d'igualtat amb el de la resta d'estudis onomàstics i resalta llur paper inqüestionable en la interpretació toponímica: "no es pot concebre cap estudi de toponímia o de lèxic comú sense fer també un buidatge dels malnoms vius i antics del territori elegit. Quants maldecaps haurà tingut Joan Coromines davant molts topònims difícils d'explicar sense documentació antiga per no conèixer que eren noms fruit del malnom del propietari del lloc!".

⁶ Entre finals del segle XIX i començaments del XX, es portà a terme un dels canvis més importants cap a la capitalització de l'agricultura valenciana, dirigida des d'aleshores cap a l'exportació. La burgesia valenciana, de la mateixa manera que els comerciants i professionals liberals urbans, arran de les successives desamortitzacions del segle XIX, adquiriren grans quantitats de terra de secà, sense arribar als nivells de les zones tradicionalment latifundistes, per tal de transformar-les en conreu de cítrics una vegada restaren activades les demandes dels mercats europeus: el britànic, a partir de 1850 i, especialment durant la dècada de 1871-1881, tal com reflecteix Blanco Ibáñez en *Entre naranjos*, i, en la resta de països industrialitzats, com ara el cas d'Alemanya, entre finals del XIX i la Gran Guerra. L'augment de la superfície de regadiu i de les transformacions cítriques es degueren, entre d'altres, a l'aplicació del motor de vapor en la captació d'aigües subterrànies i la introducció dels fertilitzants, com ara el *guano* (per a més detalls històrics Jesús Millán (1988)).

⁷ Paga la pena ressaltar, per exemple, el fet de que Joan Coromines (1970, p. 40-43) afirma en el paràgraf final que els tres tipus de dades, assenyalades en nota 1, bastiran tot l'edifici de la seua magna obra, l'*Onomasticon Cataloniae*.

1.1. Aldinsa v. d'Insa

La redacció d'aquest article en l'*OCat* (II, 111b) va precedir d'una certa prevenció: “si es confirma com a forma exacta, pensaríem en un nom de l'arrel àrab *dns* ‘ser brut, estar sollat’”. Hem de confessar que aquest topònim, corresponent a una partida molt emblemàtica⁸ no el trobàvem documentat ni tan sols als *capbreus* del segle XVIII; tal circumstància ens produïa una certa confusió, i, per altra part, el recurs a un ètim àrab no ens convenia perquè, precisament, l'absència de topònims àrabs és la tònica general en el repertori toponímic de Montcada.

Ara bé, començarem per establir la via d'aparició de cadascuna de les variants documentades. En la cartografia oficial més recent apareixia com a menció més antiga la del mapa de l'IGC a escala 1:50 000 *el Dinse* (1943);⁹ la variant *Aldinsa*, per altra part, documentada per Llorens i Raga (1950) i, amb tota seguretat, presa de les monografies de l'erudit Nicolau Primitiu Gómez, ha anat passant sense més crítica a tots els plànols i referències municipals des d'aleshores.

Però, a tot açò, la clau per a establir-ne una correcta interpretació ens la proporcionarà els quaderns de l'*Apéndice al Amirallamiento*¹⁰ (en avant *Ap. Amill.*). Agrupem per variants, citant la menció més antiga i/o relevant i només els anys de la resta:

a) *Partida del Garroferal d'Insa*: 1911, “[11v] ... en la partida del Algarroberal de Insa...” (AMM, *Ap. Amill.*, 827) / (1927, 1932).

b) *Partida d'Insa*: 1910, “[28v] ... en la partida de Ynsa...” (AMM, *Ap. Amill.*, 827); 1932, “[s/f]... en la partida del Algarroberal o Ymsa (sic)...” (AMM, *Ap. Amill.*, 833).

c) *Partida del Dinsa*: 1908, “[30v]... en la partida del Dinza...”, “[31v]... en la partida del Dinsa...” (AMM, *Ap. Amill.*, 827); 1920, “[s/f]... partida dels Mallols conocida también por Dinsa...”; 1921, “[s/f]... partida de las Doce ó de la Dinsa...” / (1923, 1925 i 1933); 1926 “[s/f]... en la partida del Algarroberal ó del Dinsa...” (AMM, *Ap. Amill.*, 830).

Com podem observar, en la base de totes les variants atrobem nítidament el llinatge montcadí *Insa* ‘Ainsa’, on la variant formal amb preposició aglutinada, *d'Insa* > *Dinsa*, ha donat pas a un lexema aparentment nou i exòtic amanit, de més a més, amb un aparent article àrab *al-* de tal forma que el mestre Coromines cregué atrobar el participi actiu femení *ad.dänisa* ‘plena de brutícia’.

El cognom *Insa* es documenta ja al segle XVI;¹¹ però, és en el XVII quan podem copsar-ne el seu pes social i econòmic: així en 1633, “Frey Thomás *Ynça* del hábito de Montesa y rector de la Parrochial de Moncada” (AMM, caixa 1, doc. 9);¹² encara més, dins del segle XVIII,

⁸ Tant és així, que ha passat a designar el nom d'una via pública, el *carrer de l'Aldinsa* (1965).

⁹ Amb aquesta mateixa forma, *El Dinse*, reapareix en totes les escales posteriors: MTN, 1:25 000 (1976), Conselleria Medi Ambient –GV, 1:10 000 (1993) i SGE, 1:50 000 (1997).

¹⁰ Aquests *quaderns* anteriors al 1939 s'han conservat miraculosament en l'Arxiu Municipal de Montcada tot hora que fou desbaratat a les primeries de la contesa civil de 1936-1939 i abracen des de començament de segle fins al 1955.

¹¹ Efectivament, atrobem documentats per primera vegada com a veïns de Montcada a un tal *Joan Insa* en els *Morabatins* de 1590 i 1596 (ARV, MR, 11810 i 11811, respectivament) que reapareix en el *Veïnatge* de 1603 (ARV, Generalitat, 4972). En el *Morabatí* de 1620 localitzem a *Joan Insa* com a progenitor de *Vicent, Diego i Francés*, aquest darrer pertanyent al braç eclesiàstic: “*mosèn Insa, rector*” (ARV, MR, 11813).

¹² La importància econòmica i social de la família *Insa* es fa ben patent en la *Memòria y càrrech* de l'*Obrer* de la parròquia de Montcada referida a l'any 1632 on el *doctor Insa* apareix com l'únic proveïdor de l'oli de les llànties de l'església per un total de 35 lliures —per un total de 267 lliures de despesa anual, és a dir el 13%: “*Item. Per lo oli de les llànties, al doctor Insa...35 L[liures]*” (AMM, caixa 1, doc. 8).

En la segona meitat del segle XVII atrobem el notari *Joseph Insa*, de qui coneixem protocols notariais des de 1664 a 1693; tot i que residia habitualment a la ciutat de València, els seus protocols contenen documents datats al lloc de Montcada, on de ben segur tenia una casa d'estiueig en la qual degué instal·lar-se convalescent de les ferides causades per una agressió tal com reflecteix un document de 1665 pertanyent a un dels protocols notariais d'un altre dels notaris íntimament relacionats amb Montcada, *Vicent Cassanya*, síndic-notari, a més, de la *Séquia Reial* (APPV, *Vicent Cassanya*, 5382).

en la declaració de béns del doctor don Joseph Vicente Insa podem localitzar la propietat, entre d'altres, que donarà origen al nom de la partida: 1764, "...*ciento seis anegadas...* en la partida del Pozo de Vilana, en el *Quartel del Medio*, lindante con el Barranco..." (AMM, caixa 2, doc. 5) (el subratllat és nostre).¹³

Finalment, la part del topònim indicador del conreu tradicional predominant en aquesta partida de secà, *el Garroferal*, ha caigut per l'el·lipsi motivada, precisament, per la transformació d'aquestes terres de secà en regadiu de motor i la consegüent substitució pel trangerer: *el Garroferal d'Insa*.¹⁴

1.2. Polsana v. Ponçana

Polsana designa actualment el nom d'una partida de l'horta montcadina.¹⁵ Aquesta partida ocupa una posició central dins l'horta i manté uns límits, a diferència d'altres, molt precisos.¹⁶ Aquesta ubicació central, no tan sols ho és geogràfica, sinó també pel fet que sempre ha gaudit del dret al reg, les anomenades terres de *jovedat*.¹⁷ Totes aquestes circumstàncies han afavorit la remotivació del nom de la partida donant lloc a una interpretació errònia. Els nostres enquestats responien al perquè del topònim amb l'argument següent: "Veja, vostè, si és bona terra que, fins i tot, la *pols* és sana".¹⁸

Per tant ens cal recórrer a la documentació arxivística per tal d'establir el moment de la seua aparició, donar compte de les variants atrobades i tractar de donar raó dels canvis lingüístics haguts per tal d'explicar la variant fixada.

La primera documentació correspon al 1753: "[f26r]... 24 hanegadas y 188 brazas de tierra huerta de la Administración del Padre Christóval Pérez de Almazán en la **partida de la Pontsana**, linda por el norte con la Azequia Mayor de Moncada..." (ARV, Cl., 2201). Però, certament, han estat quatre les variants de les quals podem oferir llur vigència, substitució o desaparició:

a) **Pontsana**, documentada en els dos *capbreus* més importants del segle XVIII, el de 1753 citat més amunt, i el de 1760 (ARV, Cl., 990). El fet que es grafie la *-t-*, com més avant farem observar, ens encamina a una grafia culta i evidència una empremta etimològica.

b) **Ponsana**, apareix junt a *Pontsana* en el mateix *capbreu* de 1753, i, a diferència d'aquesta, manté la seua vigència en diversos documents del segle XIX fins el 1942.

¹³ En el *Capbreu* de 1753 manat formar per ordre del rei Fernando VI de "todos los derechos, rentas y regalías de la orden de Montesa en el Bailío de Moncada" atrobem el *Doctor Joseph Insa* com un dels grans emfiteutes (f.38r) i posseïdor d'un molí d'oli i bodega: "(95v) Una casa en la calle Nueva, linda con ...*almásera del doctor Insa*" (ARV, Clergat, llib. 2201); que, per altra part, concorda amb la bodega documentada en 1676: "...*quandam domum...* in vico vulgariter nuncupato lo carrer Nou, *confrontatur*, ab uno latere cum *sellavinario Joseoh Gavarrot*, ab alio, *sellavinario domui Joseph Insa*" (APPV, 10161).

¹⁴ L'obertura de la vocal inicial de l'article masculí aglutinat amb la resta de l'apel·latiu és ben conegut en el domini del valencià: *ascola*, *astendre*, *amportar-se* o *almorzar* pels normatius *escola*, *estendre*, *emportar-se* o *esmorzar*. En el cas que ens ocupa *Aldinsa* per *el d'Insa*.

¹⁵ A més de designar el nom de la partida, indistintament amb i sense l'article, *partida de (la) Polsana*, el lema dona nom a un camí, una senda, un *roll*, un motor de rec i, des de 1994, un dels carrers del polígon industrial Montcada-II.

¹⁶ Al nord, el caixer de la *Séquia Reial de Montcada*, que la separa de la *Closa*; al ponent, *el Camí Fondo de Massarrojos*; i, pel llevat i migdia, tot dibuixant una espècie d'angle obtús, *el camí de la Senda de Borbotó*.

¹⁷ Aquesta divisió entre *jovedat-extremal* al terme de Montcada es donà fins a finals del segle XIX quan encara es documenta la partida de la *Closa*, situada al marge esquerre de la *Séquia Major*, com a partida d'*Extremals*.

¹⁸ A partir d'aquesta interpretació popular no sembla gens estrany que la lectura de l'actual rètol de la partida al peu del camí responga a una estúpida falta d'ortografia per ultracorrecció o, en tot cas, a un intent de plasmar aquesta pseudo-interpretació: *Camí de polssana*; només amb un sol guionet obtindríem la interpretació popular: *Camí de POLS-SANA*.

c) **Ponzana**, es registra a partir de 1787; es manté activa tot al llarg del segle XIX i aplega fins el 1940 sempre en documents redactats en castellà. El canvi de grafia, -z- per -s- postconsonàntica resulta irrellevant per a la parla apitxada del valencià de l’Horta.¹⁹

d) **Polsana**, hi apareix documentada per primera vegada de manera esparsa en 1831; reapareix en escriptures notarials de 1860 i, finalment, de bell nou l’atrobem en 1913 en els quaderns de l’*Ap. Amill.* (AMM, *Ap. Amill.*, 827-834, anys 1908-1940) competint amb *Ponsana* i *Ponzana*.²⁰

No obstant això, en els *Quaderns de Tribunals* de la séquia reial de Montcada, 1941-1946, atrobem exclusivament *Polsana*, la qual cosa indica que la substitució de *Polsana* per *Ponsana* ja estava ben consolidada a nivell popular.²¹

En les primeres datacions de 1753 i 1760 podem copsar quins han estat els topònims desplaçats per l’innovador *Ponçana*: *el Roll d’En Calp, la Bassa de Carsí, les Pasqualetes* o *els Monsorius*. Tots quatre desapareguts però que ens encaminen cap a un antropònim com a origen del nom de la partida.

Efectivament, en regirar en els paperots del segle XVII ens aparegué el nom, cognom i adscripció social d’un dels terratinents: (1666) “**Ponciano Mateu, civis urbis Valentiae**” o (1670) “...*generoso Valentiae habitatori*”, amb terres d’horta localitzades a l’horta montcadina: 1678, “...*in partita dicta lo Camí Fondo, habent confines cum...hereditatis Ponsiani Mateu*” (AMM, s/sig.); i, 1672 “...*en la partida de la Palmera que afronten en terres de Ponsiano Mateu*” (AMM, s/sig.).

Pels diversos testimonis atrobats en els lligalls de l’AMM, pertanyents a la documentació del Clergat de Montcada podem establir que Ponciano Mateu heredà una quantitat considerable de terra d’horta, a més de les 14 fanecades heredades del seu pare Vicent Mateu d’una compra a *Doña Madalena Alfonso, y de Monsoriu, [vídua] de don Luis de Monsoriu*, dues cafissades més (= 12 fanecades) comprades a *Ypòlita Desllor* i de bell nou a *don Luis de Monsoriu*. **Ponciano Matheu** féu testament en 1672 i repartí l’herència entre els seus quatre fills i segons el *Llibre Major de Censos* de la parròquia (ARV, Cl., 2361) “...*en lo any de 1677, pagà la herència de Ponciano Matheu sobre un censal de 1603*”.

Queda, doncs, ben documentat com el llinatge **Monsoriu** per ser el major propietari donava nom a la partida; però, el canvi de propietari portà aparellat el canvi de topònim a favor del nou propietari més rellevant: **Ponciano Matheu**. La feminització en *Ponçana* respon a una necessitat interna entre l’apel·latiu femení, *partida*, i el topònim.²²

Per altra banda, el canvi de la consonant nasal, *Ponçana* per la lateral, *Polçana*, resta immers dins un procés més global: el de la debilitat de les consonants implosives al si d’un

¹⁹ Com podem observar en l’adaptació que es fa del cognom *López* > *el Nano Lopes* malnom registrat a Tavernes Blanques.

²⁰ En el buidatge de les reinscripcions en el Registre de la Propietat de Montcada (ARPM) fetes entre 1939 i 1942 per tal de recompondre l’arxiu malmès durant la contesa de 1936-1939, podem establir que *Ponsana* / *Polsana* es reparteixen meitat per meitat. Les anotacions posteriors motivades per herència, donació o compra-venda empren quasi exclusivament la variant *Polsana*.

²¹ Peregrí Llorens i Raga en la seua monografia *La Ciudad de Moncada* recull abundants testimonis de *Ponzana*; però, tot i això, posa tot l’èmfasi en la variant més innovadora, *Polsana*. Fins i tot, en un article de 1972, “Folklore i toponímia moncadenses”, desaprofita el testimoni documental per tractar d’explicar els antecedents del topònim en qüestió. A partir de la “beatificació” de la variant *Polsana*, aquesta ha anat passant d’un cronista a altre; ha aparegut en la cartografia a l’ús i, fins i tot, ha estat emprada per nomenar un dels carrers del nou polígon industrial en 1994.

²² Aquesta concordança responsable del canvi de gènere està ben documentada, tant en la toponímia montcadina, les partides de *la Lleona* (marquès de Lleó) o *la Marquesa* (marquès de Mirasol); com a la de la resta de l’Horta: *la séquia Riquera* a Alboraià (en Riquer).

camí d'anada i tornada, tant dissimilatori com assimilatori per dilació entre nasal i lateral, tant alveolars com palatals.²³

1.3. Puntarró v. Pontarró

Amb el lema *el Puntarró* hom designa a Montcada i Alfara una sèquia derivada per la part de dalt o esquerra de la Sèquia de Montcada i les partides corresponents a ambdós termes municipals que aquest braç travessa. Avui dia es tracta de dues partides en via de desaparició a causa del creixement intensiu i la conurbanització consegüent de les dues entitats de població cap al sud-est.

Centrats en el terme de Montcada, *el Puntarró* denomina una espècie de raval que han anat bastint-se, tot al llarg del segle XX, al voltant de l'estació del "trenet".²⁴ L'horta que conformava la partida ha esdevingut sòl urbà i el lema toponímic en qüestió ha passat a designar tot aquest nucli urbà perifèric que conforma una espècie de triangle rectangle ben delimitat: el *camí del Molí*, actual *avinguda de les Germanies*, conformaria la hipotenusa al sud-oest; la continuació del *carrer de les Barreres*, abans *el camí d'Alfara*,²⁵ el catet més curt, al nord; i, el catet més llarg, a l'est, la via fèrria del "trenet".

El canvi de referent, una partida d'horta per un barri urbà, ha donat peu a la remotivació del topònim tot creant una etimologia popular, car tots els testimonis orals ens encaminen cap a aquesta explicació: "Hom diu *el Puntarró* perquè té la forma d'una punta". I és ben cert tal com hem nomenat els límits establerts fins els anys noranta.

L'estructura ortogonal amb dues entrades principals presidides per dues creus d'ingrés, la *creu del Portal* al nord i la *creu del Bolcador*, al sud, tot just abans del *Pont Major*, es mantingué fins ben entrat el segle XVIII a l'antic lloc de Montcada; però, tot just en el darrer terç del citat segle començà una tímida expansió cap al nucli d'Alfara: la prolongació del *carrer Nou* o de *la Baixada* i *el camí d'Alfara*, més amunt ressenyat. Des del cap oriental del *carrer de les Barreres* partien el *camí del Molí* i des d'aquí continuava un camí de ferradura cap a Benifaraig —avui en dia carretera provincial—, i el *camí d'Alfara*, que menava al lloc citat entrant per la *creu d'Alfara*; ambdós camins havien de creuar, el primer la *sèquia de Montcada*, i, el segon, la *sèquia del Pontarró*; en ambdós casos per una mena de ponts de modesta factura si els comparem amb els altres dos ponts existents, *el Pont Major* i *el Pont del Real*, de pedra picada i mantinguts en perfecte ús actualment. Amb aquesta circumstància històrica resta ben aclarida l'etimologia del topònim, no hem de partir de *punta*, sinó més bé d'un diminutiu de *pont* conformat per l'addició de dos sufixos diminutius, **arr(o) + one > -arró (pontarró)**.

²³ Vegem-ne més detalladament el procés amb exemples:

1. Acció assimilatòria per dilació, on no podem descartar influències analògiques:

1.1. Lateral-nasal > nasal-nasal: *dolçaina* > *donçaina*, *onçaina* (DCVB) —influència de *dansa?*—; *alzina*, *olzina* (cognom *Olcina*) > *onzina* (DCVB); *Roldan* > *Rondan* (DCVB); *lleya* > vulg. *nyenya*.

1.2. Nasal-lateral > lateral-lateral: *nivellar* > *llivellar* (DCVB).

2. Acció dissimilatòria per dilació:

2.1. Lateral-lateral > nasal-lateral: *qualsevol* > vulg. *quansevol*; *coltell* > *contell*, cognom *Contell*; *pullicella* > **polcella* > *poncella*. Vegeu-ne més exemples en Veny (1996, p. 14).

2.2. Nasal-nasal > lateral-nasal; aquesta dissimilació de nasals és la que ens ocupa i completa el doble procés anotat: *pontianu(m)* > *Poncià* / cast. *Ponciano* > *Ponçana* > *Polçana*.

²⁴ Nom popular que rebia el tren de via estreta que unia les poblacions de Bétera i València; des de la dècada dels noranta es reconvertí en la Línia 2 del Metro-València.

²⁵ 1670, "Viam per quam itur a supradicto oppido de Moncada ad nominatum de Alfara domini Patriarche..." (APPV, P.N. 5387).

La documentació aplegada ens mostra les dues variants conformades històricament:

a) **Pontarró** com la més antiga: (1554) “*Cequie vulgare dicte del Pontar[r]ó*” (ARV, Cl.,944); la continuem atrobant fins 1781 en les *Llibretes de Clams* de la Séquia Reial de Montcada: “[29v]...clama contra Nofre Montagut, llaurador del loch de Alfara, per aver alterat lo torn del molí de Moncada y regar per la presa del **Pontarró** sent tanda de Pusol” (ASRM, 19); i com a data més propera dues escriptures notariales de 1834 i 1845.

b) **Puntarró** apareix la primera documentació en el *Capbreu* de 1753 i d’aquesta manera fins els notres dies. La variant *Puntarró*²⁶, reforçada pel canvi de referent, ha quedat fixada com a forma oficial i, fins i tot, ha donat nom, dins d’una sèrie nominativa de partides rurals, a un dels carrers del polígon industrial.

El tancament de la vocal inicial pretònica podria deure’s a un procés dissimilatori de la vocal final tònica; però, observem el mateix fenomen en topònims com ara *Montserrat*, *Montseny* i la pròpia denominació de *Montcada*, o en noms comuns com *pontó* que es dona un mateix context fònic, l’aplec d’una o dues consonants dentals, la primera de les quals ha de ser necessàriament nasal-dental, el qual actua provocant el tancament de la vocal originària *o* breu en [u]. Modernament, s’ha restablert la grafia més culta en *o*, tot i la pronúncia en [u] dins l’àmbit del català oriental.

Som davant d’un clar exemple de com l’acció de l’etimologia popular ha evitat la reposició de la forma primigènia *Pontarró*, per més que sí que ho ha fet en *Montcada*.²⁷ El nostre topònim ja remotivat ha servit per designar un nou referent creat per l’atzar urbanístic: el raval del *Puntarró*. Un clar exemple del vell principi: a nou significat, nou significant.

1.4. Vinyata v. Binata

Vinyata designa actualment una partida d’horta situada just a la ratlla dels termes de Borbotó i Massarrojos; si, de més a més, tenim en compte que l’antic lloc de Massarrojos estava dividit entre dues jurisdiccions, la jurisdicció reial sobre la qual requeia la partida del *Reialenc*; i la jurisdicció de l’Orde de Montesa. La curiositat històrica és que mentre durà el règim senyorial tot el terme, tret del reialenc esmentat, les terres pertangueren al lloc veí de Montcada; la qual cosa implica que a la documentació antiga aparega adscrita tant al terme de Borbotó,²⁸ com al de Montcada. Els límits de la partida estan prou clars: per llevant, *el camí Fondo de Massarrojos*²⁹ que ens mena a Borbotó i València; pel ponent, els actuals termes de Godella i Rocafort; pel migdia, *la sèquia dels Avenars*, uns dels braços derivats de la *Sèquia Reial de Montcada*; i, pel nord, a grans trets, arribava fins el caixer de la *Sèquia Major* o de *Montcada*, tot i que aquesta porció d’horta constiuia el *Re[i]alenc* o *Racó de Massarrojos*; no obstant això, la inscripció d’un censal de 1593 ens mostra la superposició d’ambdós topònims.³⁰

D’aquest topònim, passat per alt incomprendible en l’*OCat*, tenim un bon manoll de documents des del segle XIII en el moment de la conquesta de l’antic Regne de València.

²⁶ Ens crida l’atenció com tan sols hem registrat dues mencions castellanitzades, cosa molt habitual en la documentació a partir de la *Nova Planta, Puntarrón*, en 1799 i 1816.

²⁷ En bona part de la documentació foral apareix grafada com *Mun[t]cada*, especialment en la documentació de l’arxiu de la Séquia de Montcada; paperassa d’un caràcter menys oficialista.

²⁸ 1785, “...en el término del lugar de Borbotó, partida de Binata eo de la Palomera” (ARV, Cl., llig. 944).

²⁹ Fins i tot arribà a competir amb aquest odònim: 1816, “...5 hanegadas y 100 brazas de tierra huerta en la partida del Camino de Masarroches o Vinata” (ARV, Cl., llig. 944).

³⁰ F.s.XVIII: “[98v]...dichas tierras serán de tres jornales, poco más o menos / [99r] sitas y puestas en la partida dicha Binata, a mano derecha saliendo de Masarrojas a Valencia, que se llaman dichas tierras el Rincón de Masarrojas...” (ARV, Cl., 2560).

Passem, doncs, a ressenyar les diferents variants i tractar d'establir l'etologia dels canvis observats.

a) **Beniata** és la forma més directa del primigeni *benihatha* documentat en el *Llibre del Repartiment*,³¹ que l'arabista Carme Barceló ens remet a un */Bani Khattab/*, apuntat amb un convenciment no gaire clar.³²

Aquesta forma tingué una vida efímera perquè tan sols la tornem a documentar en el desllindament del terme de Borbotó de 1265: “(16v)... *Borbotor, termini Valencie...sicut affrontat cum termino de Carpesa et cum termino de Beniata.*”(AHN, OOMM, c)-871).

Beniata era una alqueria àrab conformada per un petit nucli de cases que no arribà a desenvolupar-se i constituir-se en *lloc*, contràriament al que passà amb *Massarrojos*.³³ Però, més o menys, seguint un procés semblant al de l'alqueria pròxima de *Bofilla*, en terme de Bétera, quedà despoblada a partir de l'últim terç del segle XIV i es quedà com a partida rural.³⁴

b) **Binata**, és la variant de més ampla vida: apareix en la carta de poblament de 28 de gener de 1247 a favor de Bernat de Ganador i Pere de Masromeus: “...*imperpetuum totum illum honorem ab integre quen habemus in alcharea de Binata.*”(AHN, OOMM, c)-543); i continua fins començaments del segle XIX.³⁵

c) **Vinata** és la variant apareguda al segle XVIII competidora coetània de *Binata*.³⁶ Tal com hem fet notar en la nota 35, tan sols es tracta, en aparença, d'un canvi de grafia que no té cap valor fonètic; però, tot i això, encara denota un valor visual i de fixació gràfica que pot donar peu a nous canvis formals.

d) **Vinyata**, sempre atrobada en context castellà *Viñata*, és la variant més recent que apareix documentada des de mitjan segle XIX³⁷ i, de més a més, ha estat consagrada com oficial tal com ha passat als fulls dels mapes de l'IGN, MTN i SGE.

La palatalització de la consonant nasal és un fenomen que s'ha mantingut al llarg del temps com ho pot testimoniar la formació dels hipocorístics contemporanis *Toño* o *Toñi* (< Antonio, Antonia); però, en el cas que ens ocupa no ha hagut una pervivència del lema medieval *Beniata* que sí que podria haver-se palatalitzat de no haver-se imposat la variant assenyalada més amunt *bin-* en comptes de *beni-*.³⁸

³¹ Donació núm. 445: “*R. de Calidis: domos (de Sant) de Çafra, sorore de Fargalors et ortum de Habenheni et III jovatas in Benihatha. Nonas iulii(X)*”.

³² “Tal vegada de l'àrab */Bani Khattab/*” (Barceló (1983), p. 127).

Certament no atrobem cap homònim de *Khattab* ni en els glossaris onomàstics del *Llibre del Repartiment*, ni en els llistats de l'*Onomàstica dels moriscos valencians* de la professora Anna Labarta. Registrem dos topònims de plena vigència actual al terme d'Alcoi: *la Partida de Beniata* (notícia llegida a la premsa sobre la construcció d'un nou polígon industrial, 1999) i el *mas la Beniata* dins el repertori de toponímia alacantina de Roman del Cerro i Mikel de Epalza (1983, p. 34).

³³ En la presa de possessió del primer mestre de l'Orde de Montesa, Arnau de Soler, en 1320, s'anota: “*La qual torre [de Montcada] ara s'esguarda ensemps ab la alqueria de Borbotor a ab alguns casats que ha en Binata e en Maçaroyos*”(AHN, OOMM, c)-871)

³⁴ 1534: “...*in partida vulgo dicta de Binata, confrontata cum sèquia dels Avenars*” (ARV, Cl., llig. 944).

³⁵ Front al més general *Beni-*, també atrobem molts topònims d'origen aràbic formats amb la partícula *ibn* o *iben-* ‘fill de’, ‘allò de’, que registrem com *Bin-* o *Vin-*. Per no allunyar-nos de l'Horta, a tan sols cinc quilòmetres localitzem el poble de *Vinalesa*, documentat més amb *B-* que amb *V-* (la confusió de labials o betacisme és un dels trets caracteritzadors del subdialecte apitxat): *Binalesa*, per al qual Joan Coromines apunta un més que probable *Ibn Ali Isa* (*OCat.*, VIII, 73a). També en *Vinaròs* o *les Coves de Vinromà*.

³⁶ 1816, “*partida del Camino de Masarroches ó Vinata*” (ARV, Cl., llig. 942).

³⁷ Per exemple, en una compravenda del 1851: “[25v] *Una hanegada y un cuartón y cuatro brazas de tierra huerta en el término de Borbotó, partida de Viñata...*” (ARV, Prot. Not., 8796).

³⁸ En efecte, no resulta tan casual l'evolució *bin-* en compostos en què el segon element comença per vocal com és el cas de *Vinaròs* (< *ibn Arúds*) (*OCat.*, VIII, 74b7), les diverses *Vinaixa* (< *ibn Ašia*) (*OCat.*, VIII, 73a50), o l'anomenada en nota 35, *Vinalesa*.

És més que evident, i així ho confirmen tots els enquestats, que s'ha produït una remotivació a causa d'un creuament amb el substantiu *vinya* causant de la palatalització esmentada. El conreu de la vinya, almenys fins a mitjan segle XIX, ha estat minoritari però relativament estès a la comarca de l'Horta i es devia, en gran mesura, a què el reg no estava assegurat molt més enllà de les partides de *barba-séquia*.³⁹

El pas de *Binata* a *Vinyata* està immers dins del domini de l'etimologia popular per l'adequació del topònim al referent físic, procés que ha estat afavorit per la semblança formal. Hi ha un record, més o menys clar, de l'existència d'aquest conreu que corrobora la documentació antiga. Les verdures i, posteriorment, els cítrics substituïren aquell conreu ancestral quan les millores hidràuliques experimentades des de mitjan segle XIX —millor captació de l'aigua del riu Túria i l'aplicació del motor de vapor en l'extracció d'aigües subterrànies— asseguraren el reg de les terres extremals, més allunyades del caixer de la séquia mare.

2. Queda, doncs, ben patent la gran necessitat de la documentació arxivística per a establir una correcta interpretació etimològica i etiològica, de molts topònims que resten emmaranyats per l'etimologia popular: l'opacitat d'un lema sempre ha estat un repte i convida a les interpretacions sense cap base científica perquè, clar està, hi ha una sèrie de recursos lingüístics i també de referents físics que conviden a la creació de falses associacions etimològiques.

Per no caure en aquest parany cal l'aplicació dels principis metodològics exposats i apresos dels mestres que ens ha precedit: la necessitat primària de la documentació escrita, llegida d'una manera crítica, i el buidatge dels antropònims de les fonts arxivístiques, moltes vegades rònecs llistats de propietaris i terratinents, sense menystenir, fins i tot, els sobrenoms.⁴⁰

Referències arxivístiques i bibliogràfiques

Sigles [cf. Referències *infra*]:

AHN = Archivo Histórico Nacional.⁴¹

³⁹ Tot i que la vinya no era un conreu rellevant quantitativament sí que està ben testimoniada gràcies als diversos *camí de les Vinyes* que localitzem a Alborà, Meliana i Almàssera de plena vigència. I encara més, en una escriptura de compravenda del 1655 referida a la partida veïna de *la Marjal*, repartida entre els termes de Rocafort i Borbotó es refereix: "(1r)...posseheix nou fanecades de terra, partida de Rocafort eo lo Almargal...que també en anys (1r)arrere y hagué molts ayguamolls en dita partida y també hixqué ño barranch dit lo Palmar...(3r) que per saho dels ayguamolls es morí la viña que y havia en dites nou fanecades." (ARV, CL., llig. 944).

⁴⁰ L'*OCat*. a propòsit del topònim *racó* o *barranquet de Cona* a Montcada de l'Horta escriu: "(s.v. *Gonya*, IV, 367b) de l'àrab *qinnab* 'cànem' " i "*partida de...* partida del terme de Museros (s.v. *cona*, -*ena*, III, 422b) de l'àrab *qumna* 'cim d'una muntanya'. La primera perplexitat és el fet que apareguen dues etimologies com si es tractés de dues realitats, quan realment hom refereix una mateixa realitat geogràfica que tot al llarg del seu recorregut travessa els termes de Nàquera, Montcada i Museros.

D'on prové el lema *cona*? Llorens i Raga, en un article de 1972, ens encamina a una interpretació allunyada dels suposats arabismes més amunt esmentats: "per raó del cognom del terratinent posseïdor de les terres confrontades". Aquesta interpretació basada en la coneixença del terme i reforçada per un altre topònim reflectit en el mapa de l'IGC (1943), el *camí de la Casa del Cansalader*, camí que transcorre paral·lel, a uns dos-cents metres al ponent del *camí de la Contienda* (també anomenat *del Barranquet* o *del Barranquet de Sant Vicent*) i conflueix amb aquest just al cap de la *partida del Pou*. No hi ha dubte que més que un cognom (potser es tracta d'una mala traducció de la comunicació de Llorens i Raga (1972)) som davant del malnom *Cotna* 'pell grossa i dura, especialment la de la cansalada', el qual per metonímia ve a designar l'ofici de cansalader.

La pronúncia aportada per l'*OCat* [kóna] s'avé amb el resultat de l'assimilació de la dental a la nasal immediata i l'eliminació de la geminació mostrada en la grafia *cotna*, fenòmens, per altra part, amplament documentats en el domini valencià: *balia* per *batlia* / *batllia* o *guala* per *guatla* / *guatlla*.

Les enquestes fetes a Museros ens revelen la memòria d'un alcalde anomenat Antonio Alcover de malnom *Cotna* que arribà a ser alcalde de Museros cap al 1860; un alcalde d'aquells que es precisava ser un dels "grandes contribuyentes". (Garcia i Osuna, 2000).

⁴¹ Els documents utilitzats que pertanyen a aquest arxiu han estat editats per Eugenio Díaz Manteca (1984 i 1987) (v. Bibliografia).

AMM = Arxiu Municipal de Montcada.
 AMV = Arxiu Municipal de València.
Ap. Amill. = *Apéndice al Amillaramiento*.
 APPV = Arxiu de Protocols del Patriarca de València.
 ARPM = Arxiu del Registre de la Propietat de Montcada.
 ARV = Arxiu del Regne de València.
 ASRM = Arxiu de la Séquia Reial de Montcada.
DCVB = Alcover-Moll. *Diccionari català-valencià-balear*.
DECat = Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.
GERV = *Gran enciclopedia de la Región Valenciana*.
 IGC = Instituto Geográfico y Catastral, 1:50 000.
 MTN = Mapa Topográfico Nacional, 1:25 000.
OCat. = Coromines, Joan. *Onomasticon Cataloniae*.
 OOMM = Sección de Órdenes Militares.
PNot. = Protocol notarial.
 SGE = Servicio Geográfico del Ejército, 1:50 000.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja (1983). *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca: Ed. Moll.
- ANYÓ GARCIA, Vicent (1997). *El primer Manual de Consells de la ciutat de València*, València: Ajuntament de València.
- BARCELÓ, Carme (1982). *Toponímia aràbica del País Valencià. Alqueries i castells*, Xàtiva.
- CASANOVA, Emili (1997). “Malnom i lèxic comú: el cas de la Vall d’Albaida” en *IV Col·loqui d’Onomàstica Valenciana*, Ontinyent, p. 255-260.
- COROMINES, Joan (1970). *Estudis de toponímia catalana*. Vol. II. Barcelona.
- COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona.
- COROMINES, Joan (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona.
- DÍAZ MANTECA, Eugenio (1984). “Notas para el estudio de los antecedentes históricos de Montesa” en *Estudis Castellonencs*, núm. 2, Castelló de la Plana, p. 235-305.
- DÍAZ MANTECA, Eugenio (1987). *El “Libro de Poblaciones y Privilegios” de la Orden de Santa María de Montesa (1234-1429)*. Castelló de la Plana.
- Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (1973), 12 vols., València.
- GARCIA i OSUNA, Antoni. “Toponímia de Montcada de l’Horta”, inèdit.
- GARCIA i OSUNA, Antoni (2000). “L’*Onomasticon Cataloniae* a propòsit de la interpretació del repertori toponímic de Montcada de l’Horta” dins *Braçal*, vol. I, Sagunt.
- GARCIA i OSUNA, Antoni (1997-1998). “Els malnoms a les pissarres d’atandadors de l’Horta: I i II.”, *XXIII i XXIV Col·loqui de la Societat d’Onomàstica*, Ulldesona-1997/Eivissa-1998.

- LLORENS i RAGA, Peregrín (1950). *La Ciudad de Moncada (Ensayo histórico)*, València.
- LLORENS i RAGA, Peregrín (1972). “Folklore i toponímia moncadenses” dins *Crónica de la VIII Asamblea de Cronistas Oficiales del Reino de Valencia*. València, p. 69-87.
- MILLÁN, Jesús (1990). “L’economia i la societat valenciana 1830-1914. Les transformacions d’un capitalisme perifèric” dins *Història del País Valencià*. Vol. V, Barcelona, p. 29-76.
- MOREU-REY, Enric (1982). *Els nostres noms de lloc*. Palma de Mallorca.
- ROMÁN DEL CERRO, Juan Luis; DE EPALZA, Mikel (1983). *Toponimia mayor y menor de la provincia de Alicante. Listado por municipios*. Alacant.
- TERRADO, Javier (ed.) (1998). *Toponimia: más allá de la fronteras lingüísticas*, Universitat de Lleida.
- TERRADO, Xavier (1992). *Toponímia de Betesa*. Lleida.
- TURULL, Albert (ed.) (1994). *Introducció a l’onomàstica*. Lleida.
- VENY, Joan (1996). *Onomàstica i dialectologia*. Barcelona.